

 STL 20 år
SAMARBEIDSRÅDET FOR
TROS- OG LIVSSYNSAMFUNN

Å insistere på likebehandling
– STL som politisk aktør gjennom 20 år (1996-2016)

Denne rapporten er skrevet av Cora Alexa Døving, seniorforsker ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret), i anledning Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunns (STL) 20års-jubileum. Artikkelen bygger på intervjuer med aktører på tros- og livssynsfeltet, samt dokumentanalyse.

STL, 2016

Innhold

Etablering og organisatoriske prinsipper	2
Innledning.....	2
Etablering.....	3
Organisatoriske prinsipper	4
I likebehandlingens tjeneste – en gjennomgang	6
Statskirkeordningen	6
Fellesskolens verdigrunnlag.....	9
Like vilkår for overgangsriter.....	10
Livssynsbetjening på sykehusene	10
UDI – og oppholdstillatelse for religiøse ledere.....	11
Korrekser til offentligheten	11
Nasjonale minneseremonier	12
STL som sekulært talerør og politisk aktør	13
Religionenes sekulære talerør.....	13
Menneskerettighetenes kollektive dimensjon	14
Myndighetenes nyttige alibi?.....	15
STLs betydning for sine medlemmer.....	16
STL i fremtiden	18
Hva er religionspolitikk i et Norge uten statskirkeordningen?	18
STLs spor i politikk og samfunn – en oppsummering.....	19

Etablering og organisatoriske prinsipper

Innledning

«Du vet; både jeg og andre politikere var del av en tradisjon der statskirkeordningen var en selvfølgelighet, en vane. Det viktigste Samarbeidsrådet gjorde for meg da jeg var kultur- og kirkeminister, var å få meg til å se Den norske kirke som en majoritetskirke, og å se statskirkeordningen i lys av alle de andre tros- og livssynssamfunn som er del av samfunnet» (Valgerd Svarstad Haugland, intervju 3.5.2016)

«I en verden der frykten for og hatet mot den annerledes troende og tenkende mange steder beint frem dyrkes, har ulike tros- og livssynssamfunn her i landet valgt å rekke hverandre hendene fremfor å kaste håndgranater.» Det er NTB som den 30. mai 1996 melder at kristne, muslimer, jøder, buddhister og humanetikere har valgt et unikt nytt samarbeid. Det er starten på Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL) som annonseres. Et råd som siden den gang har vokst seg til en etablert plass i det norske samfunnet. Et råd som i dag mottar 3.66 millioner over satsbudsjettet og omtales som «viktig for samfunnet» i flere stortingsmeldinger.¹

Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn har to uttalte formål: å arbeide for likebehandling av tros- og livssynssamfunn i Norge og å arbeide for økt respekt og forståelse mellom tros- og livssynssamfunn. Politikk og dialog er altså de to begrepene STL selv bruker for å kategorisere sitt arbeid, og selv om de to aktivitetene henger sammen, er det først og fremst politikkdelen det her skal dreie seg om.² STLs religionspolitikk er både prinsipiell og saksorientert. Den kan ikke plasseres på en høyre-venstre-akse i norsk politikk, og på det prinsipielle planet er det de internasjonale menneskerettighetene, særlig de som er knyttet til diskrimineringsvern og tros- og livssynsfrihet, som danner den ideologiske referansen.

Samarbeidsrådet er i europeisk sammenheng unikt. Det er unikt fordi det er et stabilt organisert samarbeid på tvers av religioner og livssyn, det sekulære og det religiøse, og det er unikt fordi det er en arena der majoriteten og ulike minoriteter har formulert felles interesser av rettighetspolitisk art. STL er unikt også i kraft av å forene dialog om livssyn med politisk arbeid. Men: Har utviklingen av en interessebasert politikk bidratt til endringer av de realpolitiske vilkårene for tros- og livssynssamfunn i Norge? Hvilke spor har STL etterlatt seg etter 20 års virke?

STLs overordnede politiske mål er å bidra til utviklingen av en helhetlig tros- og livssynspolitikk som sikrer likebehandling av tros- og livssynssamfunn.³ Det historiske båndet mellom den norske staten og Den norske kirke har naturlig nok skapt en statlig religionspolitikk sentrert rundt nettopp denne ene relasjonen. Uttrykket «en helhetlig tros- og livssynspolitikk» har oppstått som et motsvar til statskirkeordningen. Uttrykket peker mot en politikk som skal regulere forholdet mellom stat og tros- og livssynssamfunn i *bele* dets spekter. Samlet sett – gjennom 20 år – har STL bidratt aktivt til å synliggjøre ikke bare statskirkeordningen, men en rekke konkrete saker som hører hjemme innunder en helhetlig tros- og livssynspolitikk.

«Religion» som fenomen er omgitt av ambivalens i norsk politikk. På den ene siden er «religion» et honnørord. I Grunnloven er retten til religionsfrihet og religionsmangfold tydelig befestet, og politisk sett er det viktig for en liberal stat å uttrykke vilje til å sikre likebehandling av tros- og livssynssamfunn i henhold til FNs menneskerettigheter. På den andre siden er «religion» et negativt ladet ord som i mediene ofte settes i sammenheng med antiliberale holdninger. Minoritetenes religion omtales gjerne som et hinder i integrasjonsprosesser, og det debatteres stadig i hvilken grad religion bør være synlig i

¹ For eksempel stortingsmeldingene nr. 17 (2001-2002), 39 (2006-2007) og 49 (2003-2004).

² Bredden i STLs arbeid er altså ikke dekket her. For en presentasjon av STLs dialogarbeid anbefales *Religionsdialog på norsk* av Oddbjørn Leirvik (2001) samt KIFOs rapport *Det bandler om verdensfreden* (2015), som er en evaluering av ulike dialogfora i Norge. http://www.kifo.no/wp-content/uploads/2016/09/Dialograpport_til-web.pdf

³ <http://www.trooglivsyn.no>

det offentlige rom. «Religion» omtales altså som et betydningsfullt fenomen samtidig som religion antas å true en liberal og sekulær offentlighet. STLs virke vil i del II av artikkelen bli analysert i lys av en slik politisk ambivalens. Hva kan det bety for STL at tros- og livssynsrelatert politikk stadig sklir over i integreringsfeltet? Står rådet i fare for å bli «myndighetenes forlengede arm» i en politikk som vil kontrollere trossamfunn? Når statskirkeordningen nå er i oppløsning, er det også rimelig å spørre om hvordan dette vil påvirke STL. Hva blir STLs rolle i fremtiden? Hva skjer med en organisasjon hvis hovedopponent blekner betraktelig?

Artikkelen er skrevet på bakgrunn av ulike typer kildetilfang: (1) Retriever søkemotor (ATEKST) for å kartlegge om og hvordan STL har dannet grunnlag for nyheter eller offentlig debatt, (2) høringsuttalelsene fra STL til myndighetene, (3) intervjuer med representanter for tros- og livssynssamfunn som er medlemmer av STL, (4) intervju med et utvalg av politikere, journalister, byråkrater og fagpersoner som er engasjert på tros- og livssynsfeltet.⁴ Intervjuene med politikere og byråkrater har dreid seg om å avdekke i hvilken grad informantene mener STL har påvirket dem i en konkret avgjørelse eller hvordan de tolker STLs gjennomslagskraft og betydning som organisasjon. Intervjuene med medlemmer har dreid seg om å få innsikt i deres vurderinger av STLs arbeid. På bakgrunn av både de skriftlige og muntlige kildene har jeg valgt ut et lite knippe saker eller aspekter ved STLs arbeid, som vil bli presentert. Valget begrunnes med at temaene er blant de mest omtalte i materialet og at de er tydelige eksempler på STLs prinsipielle politikk. Første del av teksten består i en presentasjon av STLs organisatoriske prinsipper, mens andre del gir noen eksempler på sentrale saker med vekt på statskirkeordningen. Tekstens tredje del gir en kontekstuell analyse av STL som politisk aktør. Den

fjerde og siste delen drøfter STLs rolle i fremtiden og gir en oppsummering av STLs spor i det norske samfunnet.

Etablering

STLs bakgrunn kan spores tilbake til enkeltaktørens engasjement allerede fra midten av 1980-årene.⁵ Tidsepoken opp mot etableringen i 1996 er viktig som kontekst: Dette er begynnelsen på æraen for «ja til et fargerikt fellesskap», men også den spede begynnelsen på en tid da innvandringsdebattene fikk en stadig økt konfliktorientering rettet mot religion, det vil si «de andres religion».⁶ Dette var også tiden da Norge ikke bare fikk en rekke nye verdensreligioner, men også en økning i en kristen befolkning med tilhørighet i ulike kristne retninger. I takt med dette kom nye former for fremmedfiendtlighet: «Den andres» kultur og/eller religion ble den dominerende begrunnelsen for «den andres» ulikhet og underordning. Nå er ikke STL etablert med mål om å fungere som antirasistisk organisasjon, men STLs tidlige uttalelser i pressen viser tydelig en selvbevissthet omkring egen rolle i en tid da religiøs identitet har fått en ny betydning som kime til konflikt. Det er med bakgrunn i de voksende forestillingene om uforenlig ulikhet at flere enkeltindivider tok initiativ til dialog på tvers av livssyn.

Den flerkulturelle virkeligheten gjorde statskirkeordningen synlig på en helt ny måte. Nå er kampen mot statskirkeordningen riktignok langt eldre enn tiden tilbake til da de ikke-vestlige arbeidsmigrantere ankom Norge; de kristne minoritetene har helt siden dissenterloven av 1845 arbeidet mot statskirkesystemet og siden dannelsen av Dissentertinget i 1903 (senere Norges Frikirkeråd) arbeidet for likebehandling og problematisert statskirkesystemet. Men det nye mangfoldet tydeliggjorde etnosentrismen i statskirkeordningen, og Human-Etisk Forbund (HEF),

⁴ Til sammen 30 intervjuer. Informantene er sjelden sitert eller nevnt ved navn i artikkelen.

⁵ KIFOs rapport og Leirviks bok fra 1996 (se note 4) identifiserer disse aktørene. Her trekkes også frem dialoger som fant sted i 1980-årene og i begynnelsen av 1990-årene som viktig bakgrunn fordi mange av de samme aktørene som deltok her, ble aktive i STL.

⁶ Et eksempel er hvordan refereringen til minoriteter endret seg i norsk presse: fra å referere til etnisitet til religiøs identitet. Pakistaneren, marokkaneren og tyrkeren ble «muslimen».

som også lenge hadde argumentert mot favoriseringen av Den norske kirke (Dnk), fikk nye argumenter og nye samarbeidspartnere på dette grunnlaget. Demografiske endringer kastet altså et nytt lys over statskirkeordningen og må ses som en viktig variabel for dannelsen av STL.

Den mer konkrete bakgrunnen for STLs tilblivelse finner vi imidlertid i et samarbeid som ble dannet i protest mot en enkeltsak: «Aksjon livssynsfrihet i skolen». Da det såkalte Pettersen-utvalget i 1995 la frem forslaget om et obligatorisk fellesfag for tro, livssyn og etikk i skolen⁷, skapte det raskt reaksjoner fra ikke-kristne miljøer. Det var ikke ideen om et felles fag som sådant, men fagets vektlegging av kristendommen i lys av skolens formålsparagraf samt manglende fritaksrett som gav opphav til en organisert protest: HEF, Islamsk Råd Norge (IRN), Det Mosaiske Trossamfund (DMT), Buddhistforbundet og Alternativt Nettverk samlet seg til en koordinert kamp mot det nye faget. Den tapte de: KRL-faget ble innført – men det nye samarbeidet har ført til synliggjøringen av et behov for et organ der representanter for ulike tros- og livssynssamfunn kunne møtes. Med bakgrunn i nettverket bak «Aksjon livssynsfrihet i skolen» og tidligere etablerte dialogfora der også Dnk og Frikirkerådet var med, ble et nytt samarbeidsorgan, STL, etablert. Dag Nygård fra Norges Frikirkeråd ble valgt til STLs første leder.

STL har i dag (2016)¹⁴ medlemsorganisasjoner, hvorav flere er store paraplyorganisasjoner (for eksempel har Islamsk Råd Norge 19 egne medlemsorganisasjoner). Dnks medlemskap førte til at STL ikke ble en organisasjon bestående kun av små livssynssamfunn, men som Aftenposten skrev: «Samarbeidet mellom kristne kirkesamfunn og mellom tros- og livssynssamfunnene er kraftig konsolidert. Det kan bli en maktfaktor.»⁸

En måte å måle en organisasjons betydning på er å sjekke i hvilken grad makten anerkjenner den. «Bevilgninger deles ikke ut ved en tilfeldighet, men

er her et konkret resultat av at STL er viktig», som en ansatt i Kulturdepartementet uttrykte det. Stortingsmeldinger vitner også om maktens anerkjennelse: Allerede i Stortingsmelding nr. 17 fra 1996–97 *Om innvandring og det flerkulturelle Norge* er den nyetablerte organisasjonen fremhevet: «Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn kan være en nyttig dialogpartner for myndighetene. Relevante offentlige myndigheter bør legge forholdene til rette for slik dialog og sørge for at samarbeidsrådet blir hørt i aktuelle saker.» I en senere utredning står det: «Regjeringen ser STL som et svært sentralt organ (...) og har derfor innført en ordning med to faste møter i året. For departementet er dette en institusjonalisert kontakt som er betydningsfull i arbeidet med å løse felles utfordringer i vårt flerreligiøse samfunn» (NOU 39 2006-2007 og 49 2003-2004). Økonomiske bevilgninger har økt med årene. Første bevilgning over statsbudsjettet var i 1999 og var på 250 000 kr, noe som gjorde det mulig for STL med en lønnet halv stilling som koordinator. I dag får STL altså 3, 66 millioner, nok til å ha tre ansatte i full tid, samt finansiere flere prosjekter.⁹

Organisatoriske prinsipper

En organisasjon bestående av religiøse og sekulære, store og små, samfunn måtte raskt finne frem til en samarbeidsform. Den falt ned på en konsensusordning der hver representant har lik stemme, uavhengig av hvor store tros- eller livssynssamfunn de representerer (DMT har altså lik gjennomslagskraft som Dnk). Når regjeringen foreslår endringer som på et eller annet vis berører tros- og livssynssamfunn, eller kommer med nye lovforslag som har religionspolitiske konsekvenser, er STL en sentral høringsinstans.

Konsensusprinsippet vil da innebære at det arrangeres en dialog der de 14 medlemsorganisasjonene deltar («nødvendighetsdialog» kaller de det) med mål om å avklare hvilke standpunkter de ulike medlemmene har. Konsensusprinsippet er ikke dogmatisk, og STL kan uttale seg selv om ikke alle er enige. I slike tilfeller gjøres det imidlertid klart i høringsuttalelsen hvilke/-t tros- eller livssynssamfunn som ikke deler

⁷ NOU 1995: 9 *Identitet og dialog. Kristendoms-kunnskap, livssynskunnskap og religionsundervisning.*

⁸ Aftenposten 28.12.2006 s. 3, seksjon: Kommentar - del: 2

⁹ I begynnelsen av 2016 fikk for eksempel STL 400.000 til å utarbeide informasjonsmaterieil for flyktninger.

syn i saken. Et godt eksempel på forholdet mellom konsensusprinsippet og prinsippet om å kunne bevare uenighet finner vi i STLs høringsuttalelse om omskjæring av guttebarn: HEF tydeliggjorde at de på bakgrunn av egen organisasjons standpunkt i saken ikke tok del i STLs støtte til forslaget om et offentlig ansvar for omskjæring. Konsensusprinsippet er også forklarende for i hvilken grad en politisk uttalelse fra STL er «sterk» eller «svak». De sakene som kommer opp på årsmøte med mandat om konsensus, kan frontes sterkt utad. Er det saker der organisasjonen raskt må komme med en presseuttalelse, vil ledelsen av prinsipp uttale seg langt mer forsiktig og med forbehold på vegne av medlemmene.

Organisasjonsmessig har STL satt spor i form av lokale forgreninger, blant annet etableringen av dialogorganisasjoner i Drammen, Tromsø og Kristiansand. *UngDialog* er også etablert med assistanse fra STL og slik sett et eksempel på nettverksbygging mellom STL og nye organisasjoner. Det er ikke rom for noen gjennomgang av de mange seminarer og konferanser STL har stått for, men det bør nevnes at flere av disse har ført til ulike nye nettverk og handlingsstrategier. Et eksempel som imidlertid bør trekkes frem, er konferansen om menneskerettigheter avholdt i 1998 fordi den resulterte i dannelsen av *Oslokoalisjonen*. STL hadde rollen som nasjonal vertskapsorganisasjon og Oslokoalisjonen ble etablert i et samarbeid mellom Senter for menneskerettigheter, Mellomkirkelig Råd for Dnk og STL. Koalisjonen er spesiell fordi den har samlet aktører til dialog også utenfor Norges grenser og dermed er et eksempel på en internasjonalt orientert forgrening av STL. Oslokoalisjonens hovedformål er å skape et internasjonalt engasjement for religionsfrihet og samarbeid mellom trossamfunn. Utover denne påminnelse om lokale og internasjonale engasjement, nettverk og konferanser er artikkelen videre sentrert rundt de mer prinsipielle tros- og livssynsspørsmålene STL har reist.

STLs dialogiske prinsipper setter rammer for det politiske arbeidet. Begrepet dialog kan vise til former for diskusjoner for å avklare saksforhold og komme frem til enighet, dvs. forhandlinger for en felles holdning, eller det kan vise til en lyttende samtale med mål om forståelse. STL gjør begge deler. Formålet om å skape forståelse for hverandres synspunkter krever tids-

messige ressurser og er sannsynligvis forklaringen på at STL er en organisasjon som sjelden kommer med meningsuttalelser til offentligheten. Konsensusprinsippet setter også en stopper for utviklingen av en skarp og smal interesseprofilert politikk. STL har med andre ord i liten grad skapt de store overskriftene i mediene, men til gjengjeld har de kunnet holde organisasjonen samlet i flere år og gjennom en rekke saker. STL er med andre ord en arena der tros- og livssynspolitiske standpunkt har blitt og stadig blir utviklet.

STL er en nettverksbasert organisasjon: Rådet virker med andre ord innenfor et nettverk av aktører der både akademikere, politikere, aktivister og medlemmer av trossamfunn over lang tid har bidratt sammen. Aktører innenfor STL kan også være aktive i andre fora, som ulike bilaterale nettverk (som Kontaktgruppa for Mellomkirkelig råd og Islamsk råd Norge). Følgelig er det ofte umulig å definere hvem som sådde, stelte og høstet en sak (for å bruke en noe religiøs metafor). Forholdet mellom enkeltaktør og nettverk kan illustreres ved at den samme personen kan sitte i ett utvalg som representant for HEF og i et annet utvalg som representant for STL. Dette gjør det selvsagt vanskelig å spore hvorvidt en sak eller et politisk argument kun er STLs eierskap. Men av samme årsak er også STLs arenaer for innflytelse spredt til mange ulike nettverk.

Dialogen innad i STL har skapt et nettverk av religiøse ledere og andre representanter for tros- og livssynssamfunn som i dag kjenner hverandre godt. Dette har skapt en spesiell type forpliktelse: Representanter fra de ulike miljøene kan rett og slett ikke slå politisk mynt på hverandre etter at STL ble opprettet. Det er med andre ord en binding mellom det dialogiske rommet og det politiske rommet. Det oppstår en form for felles forpliktelser som gjør at angrep på hverandre i liten grad finner sted. STLs formål og virke kan dermed ses som konfliktdependente tros- og livssynssamfunn imellom («Det er sjelden en ser humanetikere forsvare en moské i andre land enn i Norge», som en informant sa). Det er også i stor grad som konfliktdependente STL omtales i mediene. Men som vi skal se, er det reelle arbeidet deres i vesentlig grad knyttet til konkrete saksfelt der de arbeider for endringer snarere enn å bedrive konfliktløsende arbeid.

I likebehandlingens tjeneste – en gjennomgang

Er det rett og rimelig at kristne helligdager skal være *alles* helligdager? Hvorfor er det vanskelig for religiøse ledere å få oppholdstillatelse i Norge? Får en hindu tilbud om relevant sjelesorg på norske sykehus, og hva med en humanist? Får den jødiske befolkningen tak i *koscher*-produkter, og har politikere gode nok argumenter når de hevder at omskjæring av guttebarn bør få femtenårsgrense? Tar religionsfaget på skolen mangfoldet blant elever på alvor? Har alle tros- og livssynssamfunn de samme ressursene til å ivareta sine medlemmers behov? Dette er spørsmål STL har stilt og stadig stiller. Og når sikhene i år fikk nei på sin søknad om å holde sin tradisjonelle og årlige turbandag på Rådhusplassen med den begrunnelse at religiøs aktivitet ikke skulle finne sted på en offentlig plass, gjør STL ordføreren høflig oppmerksom på at «dersom kulturformidling av dette slaget blir forbudt, bør dere tenke dere om før dere lar juletrefeiringer med julesanger prege Rådhusplassen i desember: Alle eller ingen!». ¹⁰ Når Finansdepartementet vedtar å holde fast ved regelen om at bare begravelsebiler med fastmontert lysende kors får avgiftsfritak ved innkjøp, er det STL som går ut med saken på vegne av alle de som vil ha en begravelsebil til samme pris, men uten et kors på taket. Og de vinner. En liten sak? Kanskje, men det er gjennom enkeltsaker av dette format det har etablert seg en bevissthet om likebehandling innenfor svært mange av samfunnets sektorer. Det er i arbeidet med alle disse spørsmålene STL setter spor utover trossamfunnens grenser.

Det er ulike grunner til at noe blir «en sak» for STL. Noen ganger har et enkelt trossamfunn meldt inn et problem, og STL utreder saken, gir råd eller legger den til grunn for en mer prinsipielt formulert sak. Andre ganger blir noe en sak fordi flere av medlemsamfunnene har vært opptatt av et tema som kommer frem under dialogene. En rekke saker er imidlertid resultat av at myndighetene fremmer forslag til endringer av lovverk som er relatert til vilkår for tros- og livssynssamfunn og sender forslaget ut på høring.

Det er to årlige møter mellom STL og Kulturdepartementet – som har tros- og livssynssamfunn som sitt ansvarsområde – der også departementene selv kan ta opp saker og be om uttalelser fra STL. Men STL har hatt en hjertesak, som snarere kan betegnes som en tilstand enn en sak, og som har preget STLs arbeid gjennom 20 år: statskirkeordningen.

Statskirkeordningen

«Jeg, for eksempel, vil jo gjerne bli konge, men jeg vil jo også kunne fortsette med å være jøde. Grunnloven hindrer meg i det», Jan Benjamin Rødner, tidligere leder av STL, i paneldebatt 30.5.2016, Litteraturhuset

«La Grunnloven bli et verdidokument som slår fast at alle er på A-laget, la menneskerettighetenes likebehandling stå frem, for hva bør veie tyngst her; tradisjon eller likebehandling?», Bente Sandvig, tidligere leder av STL, i paneldebatt 30.5.2016, Litteraturhuset

Stortinget vedtok i 2008 at arbeidet med å endre statskirkeordningen skulle ta fatt med neste stortingsperiode, og i 2012 ble det gjennomført en del sentrale grunnlovsendringer (som avvikling av daværende §§ 2, 12 og 16 om statens offentlige religion, det kongelige kirkestyret samt innføring av nye bestemmelser om «kristen og humanistisk arv» og «folkekirke»; eksempler jeg kommer tilbake til). 1.1.2017 overføres arbeidsgiveransvar for prestetjenesten fra stat til kirke, og etablering av Dnk som eget rettssubjekt trer i kraft. Da skal også arbeidet med utforming av ny trossamfunnslov og endringer i kirkeloven iverksettes. STL har bidratt til denne prosessen både på et indirekte og direkte nivå. Og de fortsetter å bidra til en prosess de mener ikke innebærer et tydelig nok brudd. Ikke minst gjelder dette formuleringer omkring folkekirken og kristne verdier i Grunnloven.

¹⁰ Fra intervju med aktør innad i STL.

STL har bidratt til oppløsningsprosessen stat/kirke ved å utvikle et saklig og prinsipielt språk (argumenter) for oppløsningen. På bakgrunn av intervjuer med personer som sitter sentralt i ulike verv innenfor Kirkerådet og Mellomkirkelig råd, er det rimelig å slå fast at STL har spilt en rolle i prosessen mot kirkens selvidentifikasjon som selvstendig trossamfunn. «STL har vært viktige for Den norske kirke i stat–kirke-avviklingen fordi de har bidratt til å løfte samtalen opp på et prinsipielt nivå», forteller generalsekretær for Mellomkirkelig råd Berit Hagen Agøy. At STL har skapt og videreført et vokabular som vektlegger likebehandling og selvstendighet *fremfor et opposisjonelt språk*, har ifølge flere informanter ført til at diskusjonene om et løsere forhold mellom stat og kirke har blitt mindre konfliktfylte og fått mer gehør. I Mellomkirkelig råd, i Kirkerådet og til dels i Kirkemøtet har det blitt etablert et felles prinsipielt standpunkt om likbehandling som av flere informanter refereres til som utviklet og formidlet av STLs representanter.¹¹ For eksempel er formuleringer saksbehandlere bruker når de forbereder saker til Kirkerådet, farget av STLs argumenter. «Språket fra STL har virket oppdragende. Rettighetssporet deres har skapt felles premisser for å snakke om tros- og livssynspolitikk på tvers av majoritet og minoritet», forteller en representant for Dnk som har sittet i ulike utvalg sammen med representanter for STL gjennom tidene.

Argumentet om likebehandling har altså fått en politisk allmenn aksept; også innenfor den delen av Dnk som tidligere støttet statskirkeordningen. Allerede i Bakkevig-utvalgets arbeid fra 2002 er det slående i hvilken grad likebehandlingsprinsippet brukes i sterkere grad enn selvstendighetsprinsippet i argumentasjonen for løsere bånd til staten.¹² Dette er det vanskelig å se som annet enn påvirkning fra kirkens medlemskap i STL. STL har med teologiprofessor

Oddbjørn Leirviks ord vært en læringsplass for å lytte til minoritetene:

De (Dnk) har deltatt i fora der minoritetene på mange måter legger premissene, og dette har de tatt med seg inn i sine andre bilaterale kontaktnett. Kirkens selvforståelse har beveget seg bort fra statskirke-identiteten til å vektlegge likebehandlingsprinsippet og i større grad se på seg selv som et trossamfunn.¹³

Påstanden her er altså at medlemskapet i STL har bidratt til at likebehandlingsprinsippet har utgjort et viktig argument også under Dnks interne forhandlinger. Sturla Stålsett, som blant annet ledet arbeidet med den siste utredningen om tros- og livssynspolitikk,¹⁴ påpeker i likhet med Leirvik betydningen av et organ der Dnk er medlem, men der minoritetene har likeverdig posisjon og til og med kan sitte i lederrollen.

Blant de som har ønsket en bevaring av statskirkeordningen, har gjerne *tradisjon* utgjort et argument. Det er nettopp tradisjonsargumentet som har blitt svekket i lys av likebehandlingsprinsippet. STL har også vært tydelige i argumentasjonen om kirkens rett til å være et selvstendig rettssubjekt med de samme friheter og plikter som andre trossamfunn. Disse to prinsippene, som STL så tydelig har satt i sammenheng med de internasjonale menneskerettighetene, har appellert til den liberale delen av ledelse og administrasjon i Dnk. At den mer konservative delen av kirken med sitt ønske om autonomi fra staten nå kunne forenes med de mer liberale stemmene som tidligere ønsket statstilknytning, har betydd mye for smidigheten i løsrivelsesprosessen. Kirkerådets nåværende leder Kristin Gunleiksrud Raaum mener også at den formen oppløsningsprosessen fikk, bidro

¹¹ STLs argumentasjon har sannsynligvis i mindre grad funnet veien til ulike råd innenfor kristne menigheter rundt i landet, men blant de som representerer på nasjonalt nivå, ser det altså ut til at det å lytte til minoritetenes stemme har blitt et prinsipp i beslutningsorganene i Dnk.

¹² Det såkalte Bakkevig-utvalget (1998-2002) kom med rapporten *Samme kirke – ny ordning*. Innstilling fra Kirkerådets kirke/stat-utvalg.

¹³ Intervju 21.6. 2016

¹⁴ *Det livssynsåpne samfunn. En helhetlig tros- og livssynspolitikk*, NOU 2013: 1 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-1/id711212/>

til at den liberale delen av Dnk har fått en ny måte å tenke omkring folkekirken på. Forestillingen om en hegemonisk folkekirke har blitt erstattet av et syn på kirken som del av det livssyns åpne samfunn der likebehandling er implisitt, sier hun.¹⁵ STL har altså bidratt til en politisk bevissthet innenfor Dnk som har hatt konsekvenser for løsrivelsesprosessen mellom stat og kirke.

Mer direkte har STL påvirket prosessen ved å være representert i sentrale utvalg nedsatt for å utarbeide et forlik. STL har i flere omganger meldt inn at representanter for minoriteten *må* sitte i disse utvalgene. Stat–kirke–utvalget, også kalt Gjønnnes–utvalget, ble oppnevnt i mars 2003 for å utrede forholdet mellom kirke og stat i Norge. Formålet med utvalget var å gi Stortinget et grunnlag for å avgjøre om stat–kirke–relasjonen skulle videreføres, reformeres eller avvikes. Av 20 plasser i utvalget ble tre tildelt representanter for tros- og livssynssamfunn – etter påtrykk fra STL («Dette var en merkestein for oss», sier STLs andre leder Egil Lothe). Utvalget la i januar 2006 frem utredningen *Staten og Den norske kirke*, der flertallet i utvalget anbefalte at statskirkeordningen skulle oppheves og at kirken i stedet skulle organiseres som en lovforankret folkekirke med styringsorganer uavhengig av staten. I tillegg til deltakelse i utvalget utarbeidet STL samme år en felles uttalelse som krevde at statskirkeordningen måtte endres. På vegne av et av sine medlemmer argumenterte STL her for at kirken skulle få fulle rettigheter som selvstendig trossamfunn. I høringsuttalelsen uttrykt slik: «Dnk er ett av 14 likestilte tros- og livssynssamfunn i STL, og rådet står samlet bak ønsket om å gi Dnk fulle rettigheter som selvstendig trossamfunn i tråd med kirkemedlemmenes religionsfrihet.»¹⁶

Den 24. september 2009 sendte STL sammen med syv av sine medlemsorganisasjoner et brev til daværende statsminister Jens Stoltenberg.¹⁷ Brevet var en anmodning om at regjeringen skulle utrede en ny tros- og livssyns politikk. Alliansen mellom STL, Mellomkirkelig råd og HEF anses av flere informanter som direkte årsak til at regjeringen satte ned et utvalg for å utrede en helhetlig tros- og livssyns politikk (resultatet av dette arbeidet ligger nå til grunn for det politiske arbeidet i Kulturdepartementet). STL var en viktig instans for at nettopp Mellomkirkelig råd (og med

det også Kirkerådet og Dnk) og HEF utviklet et tillitsforhold som var nødvendig for sammen å skape et press på regjeringen: «Stålsett–utvalget ville ikke blitt nedsatt uten press fra disse tre, og innad i dette triangelet har STL vært en tillitsskapende instans», forklarer stipendiat Sven Thore Kloster.¹⁸ 21. juni 2010 nedsatte daværende kulturminister Anniken Huitfeldt et utvalg for å utrede hva en helhetlig fremtidig tros- og livssyns politikk kunne være. Utvalget ble ledet av Sturla Stålsett og var bredt sammensatt med blant annet medlemmer fra ulike tros- og livssynssamfunn. Utvalget hadde også fagpersoner med bakgrunn i juss, teologi, religions- og samfunnsvitenskap. Målet for utvalget var ikke bare å evaluere politikken på feltet, men også å foreslå hvordan en mer helhetlig politikk kunne etableres med en klar forankring til statens plikt til å beskytte tros- og livssynsfriheten. Utvalget leverte sin rapport, NOU 2013:1 *Det livssyns åpne samfunn*, til daværende kulturminister Hadia Tajik.

STL ble av utvalgets medlemmer beskrevet som en tung aktør i dette arbeidet.¹⁹ Nestleder i utvalget (Bente Sandvig), var kjent for sitt religionspolitiske arbeid gjennom flere år og sitt engasjement i STL så vel som HEF. Flere medlemmer av utvalget hadde bakgrunn i tros- og livssynssamfunn som også var representert i STL og en rekke av de sakene Stålsett–utvalget tok opp fremstod som gjennomtenkte og forhåndsdrøftet når de kom fra disse. «De to hovedbegrepene i Stålsett–utvalgets rapport, – likebehandling og det livssyns åpne samfunn, hadde ikke fått den gjennomslagskraften uten forarbeidet til STL», sier leder Kristin Gunleiksrud Raaum i Kirkerådet. STLs arkiver taler her et tydelig språk: Svært mange av temaene som utvalget tok opp, og som nå skal ligge til grunn for utarbeidelsen av en ny stortingsmelding, er å finne i flere årganger av STLs årsrapporter. Selv om flere av eksemplene var identifisert og diskutert av STL, fikk de nå en prinsipiell gjennomgang av et bredt faglig utvalg.

Ulike informanter har blitt spurt om hvorvidt oppløsning av statskirkeordningen ville gått like raskt uten STL. Svarene er samlet sett nølende: De fleste nevner økt sekularisering og endrede demografiske forhold sammen med splittelser innad i statskirken som faktorer som før eller siden ville ført til en oppløsning. Samtidig mener svært mange at omformings-

¹⁵ Gunleiksrud Raaum understreker at STL og Dnk ikke alltid er enige om detaljene, for eksempel i hvilken grad kirkens ansvar som forvalter av en majoritets tro og tradisjon, innebærer en del særstillinger i støtteordninger.

¹⁶ Høringsuttalelse: kirkeforliket – konsekvenser av eventuelle endringer i Grunnlovens bestemmelser om statskirkeordningen i stortingsperioden 2009–13

¹⁷ Brevet ble dekket i mediene, se blant annet Aftenposten 30.04.2009, s. 9 Del 1

¹⁸ Intervju 16. august 2016

¹⁹ Flere av utvalgets medlemmer er intervjuet.

prosessen ville gått noe langsommere og forløpt annerledes uten STL. Flere – også utenfor Dnk (departements- og fagfolk) – mener representanter for Dnk som egentlig ønsker seg en statskirkeordning, også har blitt påvirket av STLs tydelige og prinsipielle språk for likebehandling.²⁰

Statens relasjon til den evangelisk-lutherske kirke er altså endret, men ikke nok, ifølge STL. Forhold rundt finansiering av tros- og livssynsamfunn henger for eksempel sammen med hva slags ordninger staten har for folkekirken. STL er også opptatt av formuleringer i Grunnloven: Bør det virkelig stå i Grunnloven at statsoverhodet og kongen må være kristne? Hva indikerer det for samfunnsborgere med ulik bakgrunn at Den norske kirke slås fast som folkekirken i Grunnloven?²¹ I § 2 i Grunnloven heter det blant annet at «verdigrunnlaget forblir vår kristne og humanistiske arv», og i § 4 slås det fast at «kongen skal alltid bekjenne seg til Den evangelisk-lutherske religion». STLs nåværende og fremtidige engasjement i fortsettelsen av skilsmissemellom stat og kirke dreier seg dermed ikke bare om finansiering, men om selve Grunnlovens ordlyd og konsekvenser den har. STL har tydelig fremhevet at når Grunnloven utnevner et trossamfunn til folkekirke, blir landets humanetikere, jøder, buddhister, bahaier osv. ikke likebehandlet med evangelisk-luthersk kristne.²² Også paragrafen om verdier som kristne og humanistiske er ekskluderende, ifølge STL. Norskhet, nasjon, stat og kristenhet knyttes fortsatt sammen og definerer hva det vil si å være norsk. Prinsippene for en helhetlig tros- og livssynspolitikk skal utgjøre et politisk tema i kommende tidsperiode, men hvorvidt STLs kritikk av lovformuleringer vil inngå i den nye stortingsmeldingen, gjenstår å se.

Felleskolens verdigrunnlag

Kampen mot religionsfaget KRL er nevnt tidligere, men skolen har forblitt et tema for STL gjennom årene. I 1999 protesterte de mot at institusjonene som skulle evaluere religionsfaget, fra akademisk hold i overvekt var tilknyttet den evangelisk-lutherske tro. Protestene deres førte til at institusjonene selv

inviterte STL inn som bidragsytere i evalueringen. Året etter fikk STL gehør for sin motstand mot at Menighetsfakultetet skulle bli definert som nasjonalt senter for KRL-faget, grunnet institusjonens nærhet til kristendommen. Det er dermed rimelig å tillegge STL en del av æren for at forholdet mellom kunnskapsproduksjon hos forlagene og formidling i praksis fikk et mellomledd der evaluering ikke kun skjer av majoritetsrepresentanter.²³

Religionsfaget i skolen ble igjen et tema i norsk offentlighet i 2013 da Solberg-regjeringen varslet at som resultat av en samarbeidsavtale med KrF og Venstre skulle det eksisterende RLE-faget endres til KRLE, der K-en står for kristendom, som nå skulle fylle «om lag halvparten» av undervisningstiden. STL, med støtte fra alle sine medlemmer, inkludert Dnk, gikk aktivt ut mot endringsforslaget; først i form av en pressemelding. Etter hvert kom også en kvass høringsuttalelse som ikke bare kritiserte selve forslaget, men også prosessen opp mot det som innebar klare demokratiske mangler, som at STL og ulike trossamfunn ikke var inkludert i en høringsrunde.²⁴

STL har helt fra 1996 arbeidet for at minoriteters perspektiver skal ivaretas i religionsfaget, og de har aktivt brukt FNs konvensjoner og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen som referanser i argumentasjonen. STL har varslet at dersom KRLE-fag inntreier uten at endringen evalueres og debatteres gjennomgående, vil dette «svække STLs tillit til politikerne og skape uro hos minoritetene».²⁵ STLs mål er at dette faget skal gjenspeile et pluralistisk samfunn og inkludere alle elever, uavhengig av livssyn. STL kan meget vel beskrives som en pluralismens vaktbikkje når det gjelder skolens tros- og livssynsfag.

Det er ikke bare religionsfaget som har opptatt STL hva gjelder skole. Også den gamle formålsparagrafen for opplæring, som sterkt fremhevet kristendommen, har blitt kritisert. Fram til 2008 lød § 1-2: «Grunnskolen skal i samarbeid og forståing med heimen hjelpe til med å gi elevane ei kristen og moralsk oppseding.» Da regjeringen oppnevnte det såkalte

²⁰ Det er interessant at det liberale sjiktet i Dnk som lenge så en positiv virkning av forholdet til staten på den måten at statens innblanding motvirket konservative tendenser i kirken (som at staten utpekte biskoper som hadde et verdissyn tilsvarende nye samfunnsendringer), nå argumenterer for selvstendighet. Men nå ut fra likebehandlingsargumentet. Kanskje er dette de samme stemmene som innenfor Kirkerådet har vært opptatt av religionsdialog og rettigheter for de mindre trossamfunnene?

²¹ § 16

²² I STLs høringsuttalelse til NOU 2006: 2 (Staten og Den norske kirke, Gjønnest-utvalgets rapport), er et av punktene at § 2 bør omarbeides til en samlende verdiparagraf for staten. Kravet til kongens bekjennelsesplikt samt at halvparten av regjeringens medlemmer må tilhøre Dnk, bes fjernet.

²³ Ordningen med at de ulike tros- og livssynsamfunnene selv skal bidra i evalueringen av lærebøker er imidlertid avviklet i dag.

²⁴ KIFO 2015:35.

²⁵ årsrapporten 2014:8

Bostad-utvalget, ledet av Inga Bostad, den gang vise-rektor ved Universitetet i Oslo, med mål om å komme med forslag til ny formålparagraf for opplæring i skole og barnehage, deltok aktører fra STL i arbeidet, og hadde flere møter med utvalget. Under intervju med utvalgets leder sier hun at det er vanskelig helt konkret å si hvor utslagsgivende argumentasjonen fra STL var, men at «drahjelpen fra aktive innen dialogfeltet var svært viktig for å skape endringsvillighet rundt en tradisjonstung paragraf».²⁶ Den delen av utvalgets forslag som berører livssyn, ble som følger:

Opplæringa i skole og lærebedrift skal opne dører mot verda og framtida og gi elevane historisk og kulturell innsikt. Ho skal byggje på respekt for menneskeverdet, på åndsfridom, nestekjærleik, likeverd og solidaritet, slik desse grunnleggjande verdiane kjem til uttrykk i kristen og humanistisk tradisjon, i ulike religionar og livssyn, og slik dei er forankra i menneskerettane. Opplæringa skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte. (NOU 2007: 6).

Ifølge STL er det ikke konsensus om hvordan en formålparagraf for skolen bør være formulert, men det var en enighet om at utvalgets forslag var å foretrekke fremfor de tidligere formuleringene i paragrafen. Stortinget valgte imidlertid ikke hele formuleringen. Deler av den kom med i formålparagrafen, men stortingsvedtaket innebar at formuleringen «grunnleggjande verdiar i kristen og humanistisk arv og tradisjon» ble foranstilt og dermed sterkere framhevet.

Like vilkår for overgangsriter

Det er Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn som har skrevet utredningen om religionspolitikk. Det er oppsiktsvekkende at det er trossamfunnene som tar initiativet til å få en religionspolitikk. Religionspolitikk har de fleste steder betydd kontroll med og undertrykkelse av religion. *Vårt Land*, 21.11. 2009

Utredningen det vises til i sitatet overfor, er STLs arbeid med å dokumentere hva slags vilkår de ulike tros- og livssynsamfunnene har i lys av at det skal være lik rett til tros- og livssynsfrihet. I 2007 finansierte de en utredning av svært mange trossamfunns utfordringer for gjennomføring av ulike overgangsritualer. Studien skulle også vurdere hvordan disse

utfordringene bør håndteres i lys av retten til likebehandling. Arbeidet ble publisert i rapporten *Livsfaseriter: Religions- og livssynspolitiske utfordringer i Norge*, lansert i 2009.²⁷ STL-rapporten ble sendt til offentlige institusjoner over hele landet og fikk stor etterspørsel, og flere institusjoner bekrefter at rapporten har vært i bruk.

Også Kulturdepartementet (det departementet som har det politiske ansvaret for tros- og livssynsfeltet) bekrefter aktiv bruk av rapporten. Et eksempel de trekker frem, er utarbeidelse av ny gravferdsforvaltning: «Vi brukte den da vi endret gravferdsloven», forteller en ansatt i Kulturdepartementet. Departementet hadde i 2009 fått i oppgave å videreføre gravferdsloven slik den var, bortsett fra at det skulle legges inn større grad av tilpasning til minoritetene. I arbeidet med å justere loven til slike tilpasninger gikk departementet systematisk til verks. Det fantes svært få kilder til hva slags praksiser og utfordringer som fantes i de ulike trossamfunnene, og rapporten fra STL ble en ressurs. «Vi gikk gjennom alle punktene av utfordringer og krysset av etter som vi fant løsninger», forteller en av de juridisk ansvarlige for dette området i Kulturdepartementet. Behovet for fleksibilitet i gravferdsfeltet endte opp med å bli tydelig bevart i § 23 av gravferdsloven, tredje ledd, der det slås fast at den etat som har forvaltningsrett på gravlunden, minst en gang i året skal arrangere møter med de ulike tros- og livssynsamfunnene for å høre om utfordringer og ønsker. «Det er STL som i stor grad har gjort utfordringene på dette området synlige for oss», hevder samme informant.²⁸

Livssynsbetjening på sykehusene

«Generelt kan jeg si om STL at de identifiserer problemstillinger departementene ellers ikke ville visst om. Og de er løsningsorienterte», ansatt i Kulturdepartementet

Sitatet over viser til STLs innsats for likbehandling i tilbudet ved institusjoner som fengsel og sykehus. Tilbudet om offentlig finansiert profesjonell sjelesorg, for eksempel forbundet med alvorlig sykdom og død, har alltid vært et majoritetsgode. Men med en bevilgning på 500 000 kroner fra Kulturdepartementet²⁹ satte STL i 2010 seg et mål om at alle pasienter, uavhengig av tros- og livssynstilhørighet, skulle få tilbud om samtale ved sykehus. Målet fikk først form

²⁶ Intervju august 2016

²⁷ Rapporten var et oppdrag utført av HL-senteret med Ingvild Plesner som hovedredaktør og Cora Alexa Døving som medredaktør. http://www.trooglivssyn.no/doc/STL_Livsfaseriter.pdf

²⁸ Flere av utfordringene STL trekker frem i rapporten, er fortsatt ikke løst, som behovet for flere trosnøytrale verdige seremonirom.

²⁹ Kulturministeren Anniken Huitfeldt ble intervjuet om prosjektet i *Vårt Land* 18.12.2010, og oppfølgingen ble dekket i *Aftenposten* Aften 11.4. 2012

av et pilotprosjekt der frivillige fra ulike tros- og livssynssamfunn ble kurset for å bli gode samtalepartnere.³⁰ Tidligere praksis var at sykehusprestene på anmodning fra pasienter eller pårørende kunne formidle kontakt til ulike trossamfunn, mens ideen fra STL er at det skulle foreligge gode oppdaterte lister med profesjonisert personell som et synlig tilbud som ikke var avhengig av pårørendes eller de sykes egne initiativ. I dag har både Haukeland sykehus og St. Olavs Hospital ansatte til sjelesorgsarbeid som ikke er prester, og Ullevål sykehus, som var arena for STLs pilotprosjekt, har videreført modellen med «samtalepartnere om tro og livssyn».³¹

STL fortsetter sitt engasjement på dette området og leverte i år en søknad i samarbeid med flere sykehus om finansiell støtte til å etablere en ettårig utdanning innenfor omsorg for ulike samtalepartnere.

UDI – og oppholdstillatelse for religiøse ledere

En religionspolitisk sak kan, som vist til i innledningen, bli identifisert ved at medlemmer melder fra om et problem til STL. Slik var det da STL i 1997 først tok aktiv part i kampen for å endre utlendingsforskriftene som gjorde det vanskelig for trossamfunn som trengte religiøse ledere, der lederskapet ikke bygde på høyere utdanning, men ulike former for tradisjonell opplæring. Ifølge forskriftene var en mastergrad eller tilsvarende formell utdanning nødvendig for oppholdstillatelse. I hindutempler, for eksempel, skal den religiøse lederen komme fra prestekasten, *brahminene*. Familiebåndet sikrer både kravene til renhet og kravene til en opplæring i helt bestemte tradisjoner som er umulige å tilegne seg i noen skole. Når norske myndigheter ser bort fra kaste og tradisjonell opplæring som legitim utdanning, blir det umulig for menigheten å få oppholdstillatelse for den rituelle lederen.

STL kartla hvem som har fått avslag og i hvilken grad dette var et reelt problem. De fant problemet i hindu- og buddhistsamfunn og i noen afrikanske frikirkelige menigheter. For buddhistene var for eksempel både kravene til universitetsksamener og krav til lønnet virksomhet for oppholdstillatelse et problem. En munk skal nettopp ikke være i et lønnsforhold, og når et krav til opphold er å dokumentere at man kan forsørge seg selv med inntekt, blir det et problem for tempelet. STL formidlet problematikken til UDI. Resultatet var at det i samarbeid med Justisdeparte-

mentet ble formulert nye krav fra UDI i form av at det kunne åpnes for spesielle tilfeller, for eksempel at inntektskravet fjernes dersom et trossamfunn kan bekrefte at det dekker kost og losji for lederen.

Saken er også interessant fordi STL her korrigerer myndighetene hva gjelder deres forpliktelser i lys av de internasjonale menneskerettighetene som understreker retten til å utnevne sine egne ledere.

Korrekser i offentligheten

Som tidligere beskrevet er STL en konsensusorientert organisasjon, og følgelig er raske (og overraskende) uttalelser i offentlig debatt en sjeldenhet. Men i visse tilfeller har det kommet korrekser fra ledelsen på vegne av minoriteter generelt. Spesielt har antimuslimsk retorikk fra politisk hold blitt kritisert flere ganger. Allerede i 1997 kritiserte STL Fremskrittspartiet for en «mistenkeligjøring av muslimene»: «Det er ekstra ille når politikere i høyt betrodde verv kommer med utspill som er egnet til å skape splittelse mellom innbyggere i Norge.» I 2003 ble et brev sendt fra STL til Oslo politidistrikt i forbindelse med politianmeldelsen av en entreprenør som nektet å fullføre bygging av en garasje da han fant ut at kunden var muslim. STL ville si fra om sakens alvorlige karakter også i norsk offentlighet og ville legge trykk på behovet for seriøs etterforskning. I 2009, i forbindelse med de såkalte hijabdebattene, kom STL igjen med en bekymringsmelding angående Fremskrittspartiets fremstilling av muslimer. De skriver blant annet: «FrPs forsøk på å gjøre retten til religiøs utfoldelse og trosfrihet til noe som bare muslimer gjør krav på, bidrar bare til å stigmatisere muslimer som religiøs minoritet i Norge».³² Et annet eksempel er da STLs leder i 2013 aktivt stilte seg bak IRNs reaksjoner mot begrepet «snikislamisering» og oppfordret den nye regjeringen til aktivt å ta avstand fra antimuslimsk retorikk.³³

I 2007 kom STL med en pressemelding (31.5.2007) titulert «Vernet for minoriteter svekkes ved frifinnelsen av Tore Tvedt». Pressemeldingen var formulert som en støtte til jøder og innvandrere som hadde vært utsatt for Tvedts rasisme og beklaget at han ikke var blitt dømt etter § 135 a. STL «reagerer kraftig på at lagmannsretten ikke vurderte Tvedts uttalelser som kvalifisert krenkende og dermed straffbare», som de skriver. De mener lagmannsretten generelt setter kravet for å bli dømt etter rasismeparagrafen urimelig høyt. (I samme år, men senere, konkluderte Høyeste-

³⁰ Se STLs prosjektrapport «Samtalepartnere om tro og livssyn» (2011/2012) forfattet av Anders Huuse Kartzow på oppdrag fra Oslo universitetssykehus og STL.

³¹ Pilotprosjektet viste at det ofte er de som ikke har et religiøst nettverk og ofte heller ikke har vist interesse for livssynsbaserte samtaler, som ønsker å benytte seg av tilbudet, dvs. folk som for eksempel ikke har et moskémiljø som kan kontaktes, men som i en eksistensiell situasjon ønsker en samtale med imam. I tillegg er det i psykiatrien ofte spørsmål relatert til religion.

³² Klassekampen 23.2.2009

³³ Blant annet referert i Dagsavisen 02.01. 2013 s.5 del 1

rett med at frifinnelsen bygde på feil rettsanvendelse, og opphevet den i 2008, da Tvedt ble dømt til 45 dagers betinget fengsel.) Dette eksemplet har jeg tatt med fordi det er en offentlig uttalelse som svært direkte kritiserer en rettsavgjørelse, noe som er relativt sjeldent i Norge.

STL uttaler seg sjelden om konflikter i verden. Et unntak var i forbindelse med invasjonen i Irak. Det er daværende leder for STL som uttaler til Aftenposten at de ikke ser krigen som en krig mellom religioner eller sivilisasjoner, at de tar avstand fra ethvert forsøk på å legitimere krig og vold med et religiøst språk.³⁴ I forbindelse med krigen i Gaza i 2009 var også STL aktivt med i demonstrasjonene og tok offentlig avstand fra «De voldelige opptøyene i Oslo og all stigmatisering av jøder og muslimer i Norge som følge av krigen i Gaza.»³⁵

I september 2016 lanserte Senterpartiets Ola Borten Moe et forslag om å «fjerne livssynskroner til utenlandske borgere».³⁶ Moes poeng er at norsk statsborgerskap skal være nødvendig for at et trossamfunn skal motta støtte for et medlem. STL var raskt ute i mediene med sterk kritikk av forslaget. Nåværende leder av STL, Ingrid Rosendorf Joys, mente en slik politikk ville gå sterkt utover menigheter med mange migranter blant sine medlemmer. STL fremhevet at det i Norge tar syv år før man får statsborgerskap; syv år med deltakelse i det norske samfunnet som skattebetaler. STL mente at Borten Moes forslag var et forsøk på å stramme inn norskhet som grunnlag for norske rettigheter og fremme et «vi og de»-skille knyttet til en rettighet som i dag gjelder alle som bor i Norge.

Nasjonale minneseremonier

På spørsmål om hvilke enkeltsaker tidligere kultur- og kirkeminister Valgerd Svarstad Haugland forbinder med STL, svarer hun den nasjonale minnemarkeringen etter tsunamien i 2004. Kulturdepartementet fikk den gang i oppdrag å lage et arrangement «for alle». De valgte å bruke rådhuset som livssynsøytralt rom; men hvordan skulle et slikt arrangement se ut? Her var det, forteller Haugland, at STL ble den viktigste aktøren «De stod for hele programmet», sier hun. «For departementet var det viktig å ha et råd som representerte mangfoldet av tros- og livssyn – fra

mormoner til humanetikere – og å kunne stole på at disse hadde legitimitet i sine miljøer», forteller hun. Arrangementet i rådhuset ble gjestet av kongefamilien, representanter for det offentlige Norge, ulike tros- og livssynssamfunn og opp mot tusen besøkende, og det ble dekket av NRK og pressen som en viktig markering som ivaretok «bredden i det flerreligiøse og multikulturelle Norge»³⁷

Bruken av STL i forbindelse med markering av en nasjonal sorg er illustrerende for i hvilken grad organisasjonen er etablert som et sted hvor politikere vet at det finnes kompetanse på mangfold. STL ble også kontaktet etter terroren 22. juli 2011 med et oppdrag om å begynne arbeidet med en minnemarkering i samarbeid med Kulturdepartementet. Et slikt arrangement ble det som kjent ikke noe av, da det offisielle Norge meldte sin ankomst til Domkirkens høymesse bare to dager etter hendelsen. Jeg skal ikke her gå inn på de ulike årsakene til at STL ikke ble benyttet mer aktivt, men 22. juli har ført til at rådet fortsetter sitt arbeid med å være forberedt på å «kunne arrangere en minnemarkering av åndelig art, det vil si ikke en artistgalla, men der alle kan føle på eller uttrykke at de er eksistensielt berørt», forteller STLs tidligere daglig leder Lise Tørnby.³⁸

Til tross for at STL altså ikke ble benyttet som arrangør etter 22. juli, har de i ettertid dokumentert hvordan ofrene for terror ble minnet i ulike tros- og livssynssamfunn. Rapporten *En nasjon i sorg – de andre historiene* (2012)³⁹ er en dokumentasjon som viser at mange ulike tros- og livssynssamfunn deltok i det nasjonale fellesskapet og bidro til arrangementer som også gikk utover grensene til eget trossamfunn. Dokumentasjonen er, etter min mening, viktig som bidrag til bevaringen av et mangfoldsperspektiv i den nasjonale historien knyttet til 22. juli. Å bidra til synliggjøring av mangfold i nasjonale fortellinger er særlig viktig i et tiår da spørsmål om nasjon, tilhørighet og identitet har blomstret opp og mangfoldssamfunn på mange måter er satt på nye prøver gjennom fenomener som flyktningkrise, terror og økning i høyreekstreme miljøer. STLs dokumentasjon er ikke minst viktig som motsvar til budskapet om en homogen og ren kultur, et budskap terroristen selv oppgav som motiv bak handlingen.

³⁴ Aftenposten 2.4.2004

³⁵ NTBTEKST 14.1.2009

³⁶ Vårt Land 14.9.2016, Dagsnytt 18, 14.9.2016

³⁷ Aftenposten 16.1.2005

³⁸ Hun forteller videre at det var først da hun så medlemmer av HEF som opplevde ordentlig sorg og samtidig følte utenforskap i minnemarkeringen at hun forstod hvor viktig det er med et slikt «stort rom» for nasjonal sorg i fellesskap.

³⁹ <http://www.trooglivssyn.no/doc//De%20andre%20historiene.pdf>

STL som sekulært talerør og politisk aktør

Religionenes sekulære talerør

STL er en sentral aktør i politikken på dette feltet fordi de har en overordnet og prinsipiell måte å argumentere på som det enkelte trossamfunn ofte ikke har. Det gjør dem nyttige for politikere å henvende seg til, rådføre seg med. (Guri Melby, politiker)

Politikeren sitert over mener den sekulære måten STL argumenter på, «ligger nær opp til en generell politisk talemåte». Politikk refererer sjelden til teologi, med andre ord, og STLs sekulære argumentasjon må forstås som en direkte årsak til at de har fått gjennomslag for perspektiver som er utarbeidet av tros- og livssynssamfunn, ofte med nettopp et teologisk utgangspunkt.

I stortingsmeldingen om stat og kirke fra 2008, som lå til grunn for oppløsning av statskirkeordningen, men som også ligger til grunn for en politikk som skal bevare den finansielle støtten til trossamfunn, slås det fast at norsk politikk har et positivt syn på religion. Like fullt er religion, som vist til i innledningen, et fenomen omgitt av en sterk ambivalens i norsk politikk. Et honnørord i diskurser om religionsfrihet i menneskerettighetens navn, et negativt ladet ord i diskursene om de andres antiliberale holdninger.⁴⁰ I dette spenningsfeltet har STL en spesiell rolle. STL taler ikke bare tros- og livssynssamfunnenes sak, men opererer med at tros- og livssynsmiljøer skal fungere som broer snarere enn barrierer til et godt integrert samfunn. I en tid da religion og religiøsitet ofte oppfattes som irrasjonelt og fryktingytende, er det rimelig å anta at STLs bruk av sekulære argumenter letter brobygging mellom institusjoner, offentlighet, myndigheter og religiøse enkeltsamfunn.

Forholdet mellom en sekulær stat og religiøse borgere er et velkjent tema i politisk filosofi. Oftest referert til i denne sammenheng er John Rawls' *Political Liberalism*, et verk som nettopp legger til grunn at moderne samfunn er preget av et mangfold av verdi- og livssyn (1993). Enhver bør, ifølge Rawls, ha full frihet til å velge hvilke verdier som legges til grunn for «det gode liv». Dette mangfoldet av livssyn bør like fullt ikke prege den politiske sfæren (de politiske myndigheter og politiske debatter). En liberal, tolerant stat bør kreve av sine borgere at de i offentlig debatt evner å se den andres perspektiv gjennom å benytte seg av et felles forståelig rasjonelt språk.⁴¹ Rawls mener at det innenfor en «fornuftig offentlighet» lar seg gjøre å slutte seg til felles prinsipper for rettferdighet ut fra eventuelt konkurrerende religiøse doktriner. Det er med andre ord ifølge Rawls mulig å komme frem til politiske prinsipper uavhengig av om vi i utgangspunktet støtter oss til religiøse eller ikke-religiøse doktriner.⁴² Når religiøse konservative doktriner og liberale doktriner støtter samme konklusjoner, betegner Rawls dette som «overlappende konsensus». STL har på flere områder muliggjort en slik overlappende konsensus ved å bidra til at ulike trossamfunn kan oversette sitt religiøse argument til et sekulært språk som alle kan forstå. STL bidrar til hva Rawls kaller en *duty of civility*, det vil si en plikt til å justere egne prinsipper slik at de kan forenes med offentlige verdier.⁴³ Oppslutningen om universelle menneskerettigheter er et eksempel på en overlappende konsensus i kraft av at mange med ulike tro og ulike livssyn enes om disse, om enn ut ifra ulike motivasjoner. Til tross for målet om å forbedre vilkår for religiøs tro og praksis, er sakene STL jobber med av sekulær karakter: De bygger på prinsipper knyttet til diskriminering, inkludering og likeverd befestet i menneskerettslige konvensjoner som den sekulære staten har forpliktet seg til å følge. Det er et

⁴⁰ Hele 80 % av de spurte i den store religionsundersøkelsen i 2008 identifiserte religion mer som en kilde til konflikt enn til fred (Botvar & Schmidt 2010).

⁴¹ Rawls 1993

⁴² Rawls 2009:62

⁴³ Rawls 1993

viktig argument for STL som arena for overlappende konsensus i Rawls' forstand at justeringene i lys av en sekulær offentlighet ikke bare skjer i kommunikasjonene fra STL og ut til ulike instanser, men også innad blant medlemmer: For at man i det hele tatt skal kunne delta i dialogene innad i STL, må en viss justering av doktrinebasert sannhet finne sted, i hvert fall i den grad at alle medlemmer kollektivt må stå inne for de andres religionsfrihet.

Filosofen Jürgen Habermas har i sine senere arbeider diskutert hva en sekularisering av det religiøse språket kan bety for den religiøse. Hans slutning er at kravet om bruk av sekulær argumentasjon i en offentlig dialog kan skape en viss grad av *kognitiv asymmetri*, da sekulære resonnementer er den språklige formen som allerede i utgangspunktet preger våre offentlige institusjoner. Det kreves med andre ord mer av den religiøse aktør enn av den sekulære, for argumentasjonens premisser er etablert og ligger så langt fra det religiøse univers. Å oversette et argument basert på religiøs overbevisning vil langt på vei være destabiliserende i forhold til nettopp en religiøs overbevisning, det vil si tro, hevder Habermas.⁴⁴ Det er derfor urimelig å kreve at religiøse mennesker må forsvare sitt standpunkt helt uavhengig av sin religiøse overbevisning. Den institusjonelle delingen mellom religion og politikk bør ikke innebære en mental og psykologisk byrde for de borgerne som følger sin tro, fortsetter Habermas.⁴⁵ Dette innebærer, som han forklarer videre, ikke at prinsippene bak den sekulære staten ikke skal aksepteres, men at staten ikke kan kreve at individet skal splitte sin tro opp i private versus offentlige komponenter når de deltar i offentlig debatt (ibid.). STL er en instans som

gjør Habermas' bekymring unødig. Det er ikke fordi det ikke finnes et potensial for å undertrykke det religiøse i STLs deltakelse i det sivile og politiske liv, men fordi konsensusprinsippet bak en religionspolitisk beslutning eller formulering av en felles interesse fører til oversettelser i seg selv. Felles meninger med utgangspunkt i livssyn må nødvendigvis forlate doktrinen som grunnlag og skape større plattform.⁴⁶ Det er i tillegg kun i de saker som relaterer seg direkte til det politiske feltet, at STL går ut med sekulære argumenter. Argumentet handler da om politiske, økonomiske, juridiske eller sosiale vilkår for å utføre handlinger som eventuelt er grunnet på en religiøs spesifikk doktrine – som altså blir unødvendig å ta med i argumentet så lenge *vilkår* kan forhandles gjennom et sekulært og menneskerettslig språk. Med sine to former for dialog ivaretar STL rommet for religiøse argumenter samtidig som de fungerer som en arena for bekreftelse av religionenes plass i det sekulære samfunnet.⁴⁷ STL ivaretar med andre ord en viss form for tospråklighet.⁴⁸

Menneskerettighetenes kollektive dimensjon

Til STLs rolle som religionenes sekulære talerør hører også den gjennomgående bruken av menneskerettslige argumenter. STL er en av svært få aktører i det norske samfunnet som er opptatt av den kollektive dimensjonen ved menneskerettighetene, og som bidrar til bevisstgjøring av disse.

I hvilken grad og hvordan minoritetsgrupper skal beskyttes av staten, har vært og er stadig et av de vanskelige dilemmaene forbundet med menneskerettighetene: Bør minoriteter ha former for kollektive

⁴⁴ 2008

⁴⁵ Habermas 2005: 15.

⁴⁶ Det religiøse argument har imidlertid stort spillerom i dialogene innad i STL.

⁴⁷ Et eksempel kan være STLs arbeid i forbindelse med retten til å bruke religiøse symboler i norsk offentlighet. STL står for hva som kan kalles en åpen sekularisme (i motsetning til strikt sekularisme). Det vil si en form for sekularisme som faktisk er i samsvar med grunnleggende menneskerettigheter: Den enkeltes religions- og livssynsfrihet gjelder også i det offentlige rom og kan bare begrenses dersom det er tungtveiende grunner som taler for det og dersom det ikke finnes andre og mindre inngripende måter å oppnå det samme på.

⁴⁸ Det er Dag Hareide som under et intervju bruker betegnelsen tospråklighet om det å åpne for både den religiøse overbevisningen og det verdslige argument.

eller gruppebaserte rettigheter slik at de kan sikre sitt fellesskap innenfor det større? Eller vil dette føre til segregering av grupper? Et annet og svært relevant dilemma er hvorvidt kollektive rettigheter – for eksempel de som gis tros- og livssynssamfunn – kan overkjøre bevaringen av rettighetene til enkeltindivider som ønsker å bryte med etablerte normer og praksiser innenfor gruppen.

Til tross for at det var minoritetsgruppers skjebne under andre verdenskrig som utgjorde hovedreferansen bak FNs verdenserklæring av 1948, ble menneskerettighetene den gang etablert som rettigheter for det enkelte individ. Noen av disse har dog en kollektiv dimensjon. Av størst betydning for minoriteter er artiklene 18 og 27 i FN-konvensjonen fra 1966:

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer.

I de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter, ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion eller bruke sitt eget språk.

Artiklene refererer her til personer som tilhører en gruppe og dreier seg slik sett om rettigheter for individet. Likevel er «gruppen» trukket frem: «(...) sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion», og illustrerer tydelig at fellesskap har en plass i de individuelle rettighetene. En gitt kollektiv rettighet for de individuelle medlemmene må altså i visse tilfeller også være en grupperettighet, en

sikring av fellesskapet. Sentralt i mange av STLs politiske argumenter ligger det å bedre vilkårene for slike fellesskap som en nødvendighet for at individenes tros- og livssynsfrihet skal være ivaretatt.

Forholdet mellom individuelle og kollektivt orienterte argumenter kommer godt frem i en av debattene om finansiering av trossamfunn (som jeg kommer tilbake til i avsnittet om STL og fremtiden). Senterpartiets Ola Borten Moe fremmet høst 2016 et forslag om at et medlem i et tros- eller livssynssamfunn må være norsk statsborger for at samfunnet kan motta statsstøtte for medlemmet. Moe understreker at forslaget ikke skal ramme enkeltpersoner i betydningen individets trosfrihet, men selve trossamfunnet. STLs leder Ingrid Rosendorf Joys svarte på dette ved å fremheve at det nedlagt i livssynsfriheten er et sammenfall mellom individuelle rettigheter og fellesskapets rettigheter: Å utøve tro og praksis uten fellesskapet er sjelden mulig.⁴⁹

Myndighetenes nyttige alibi?

Politiske forvaltningsorganer henvender seg til STL når forholdet mellom majoritet og ulike livssyn blir aktualisert i en sak. Et spørsmål da er i hvilken grad STL – med sine etter hvert etablerte nettverk og sterke aktører – representerer et reelt mangfold. Det kan være beleilig for Kulturdepartementet (som ansvarlig departement for tros- og livssynssamfunnene) å henvende seg til godt skolerte religionspolitikere i STL fremfor å ta direkte kontakt med en afghansk menighet eller sikhsamfunnet på Alnabru. Når departementet skal ta hensyn til mangfold kan de muligens lett ty til et «ja, men vi har jo kontaktet STL ...». Med bakgrunn i konsensusprinsippet til STL og det at de representerer så mange, er Kulturdepartementet åpne omkring at en høringsuttalelse fra STL lett kan tillegges mer vekt enn en uttalelse fra et enkelt trossamfunn.

⁴⁹ Dagsnytt 18, 14.9 2016

På direkte spørsmål om STLs representativitet viser byråkratene i Kulturdepartementet til at de er kjent med problematikken: «For oss er det viktig å forstå hva som rører seg av meninger innenfor enkelte trossamfunn, derfor leser vi alltid høringsuttalelser fra de små trossamfunnene med nytt blikk», forklarer en av de ansatte i departementet. Det understrekes imidlertid at det ikke alltid leveres svar på høringer fra mindre trossamfunn og at STL da er det de rent faktisk har å bygge på.

STL har i flere sammenhenger påpekt at tros- og livssynspolitikken skal være noe annet enn, og dermed ikke blandes med, integreringspolitikk. Med tanke på den betydning religion og religiøs identitet har i dagens klima, vil sannsynligvis politiske spørsmål på de to feltene ofte komme til å overlappe. STLs opprettholdelse av en agenda om å holde feltene fra hverandre vil antagelig være avgjørende for deres integritet. I tilfeller der myndighetene ønsker å øke kontrollen med tros- og livssynssamfunn eller vilkårene for religionsfrihet i integreringens navn er det lett å se for seg at STL (finansiert av de samme myndighetene) kan bli rekruttert inn som samarbeidspartner (se neste avsnitt). For å bevare den integritet og brede tillit STL har innenfor ulike institusjoner, er bevissthet omkring potensialet for å bli et nyttig alibi for mangfoldspolitikken eller myndighetenes forlengete arm inn i trossamfunn nødvendig.

STLs betydning for sine medlemmer

Spørsmålet om hvilke spor STL har satt i samfunnet bør ikke bare søkes besvart på bakgrunn av gjennomslag i storsamfunnet, men også i form av STLs betydning for sine medlemmer. Hva mener representantene for medlemsorganisasjonene at STL har betydd for det fellesskapet de representerer?

De aller fleste tidligere eller nåværende representanter i STL beskriver dialogarbeidet som det sentrale – å bli sett og hørt av andre tros- og livssynssamfunn har særlig betydd mye for trossamfunn preget av migrasjon. Fra større menigheter som Oslo katol-

ske bispedømme til små, som for eksempel Sanatan Mandir Sabh (hindutempelet på Slemmestad), er et gjennomgående svar at det å være med som aktør på dette feltet har både en viktig symbolsk og en reell politisk betydning. «Det å bli del av det store tros- og livssynsfellesskapet har betydd mye for oss», sier for eksempel en representant for Bahá'i-samfunnet. «Vi erfarte at det var en vi-følelse, et fellesskap», sier en av de tidligere representantene for Islamsk Råd Norge (IRN). Sistnevnte forteller også om STL som en opplæringsinstitusjon for samarbeid og det overraskende i «å finne frem til felles interesser med helt andre trossamfunn». En annen representant for IRN forteller om betydningen av å se at flere generelle saker er relevante på tvers av trostilhørighet og at prinsippet om likebehandling av religioner har fått gehør gjennom tidene.

Konsensusprinsippet er viktig for flere av de små trossamfunnene. Representanten for både Bahá'i-samfunnet, Gurudwara Sri Guru Nanak Dev Ji (sikh-samfunnet i Oslo) og Sanatan Mandir Sabh (hindutempel) har trukket frem at små trossamfunn ikke alltid har ressursene som kreves for å kunne komme med høringsuttalelser: «Vi har ikke administrativ kapasitet til å komme med høringsuttalelser», sier en tidligere representant for hindumenigheten og påpeker at STL er deres eneste mulighet til å ytre seg om mange saker. Prinsippet om at hver stemme har lik tyngde uavhengig av trossamfunnets størrelse, fremheves av samtlige medlemmer: «At det ikke er flertallsbeslutning i STL, betyr at vi som lite trossamfunn kan få gehør for våre synspunkter, synspunkter som kan bli avgjørende i en sak», sier en representant for Bahá'i-samfunnet. STL fungerer med andre ord som en demokratisk plattform for minoritetenes stemmer.

En tidligere representant for IRN beskriver sin deltakelse i STL også som en opplæring i «å behandle rettighetsproblematikk på en strukturell måte». Et interessant aspekt som blir trukket frem, også av en representant for IRN, er STL som forbilde i det å ikke se seg selv som offer fordi man er i minoritet:

Jeg lærte, og tok det aktivt med meg videre inn i IRN, at mange av de mer eller mindre små problemene vi møtte i det norske samfunnet, ikke handlet om vond vilje, men om enkel uvitenhet. Og at ulike norske institusjoner faktisk var villige til å endre praksis eller åpne for andre praksiser etter at de forstod hva muslimene ønsket. Du kan si vi lærte at offermentalitet var det lite vits i. Saken med gravferdsbiler og kors på taket – endringen av det var en øyeåpner for meg.⁵⁰

STL er en arena der noe som er viktig kun for ett tros- eller livssynssamfunn, kan drøftes og eventuelt ende opp som en sak alle de andre gir sin støtte til. Dette ble særlig fremhevet av de mindre trossamfunnene. Sikhene har for eksempel fått hjelp til en protest mot Politidirektoratets bestemmelse om at passbilder må tas uten turban. (STL fant raskt ut at de nye forskriftene var vedtatt uten høringsrunder, og STL tok da kontakt med direktoratet for en ny behandling av saken. Utfallet av saken gjensår å se). Andre eksempler som trekkes frem, er hjelpen med oppholdstillatelse til religiøse ledere (hindumenighet/buddhistforbundet, se saksgjennomgangen på s. 11), og arbeidet for økt fleksibilitet i reglene rundt gravferd. I tillegg fremhever flere at det at saker får støtte av de andre gir en styrke til det enkelte trossamfunnet. En tidligere representant for Det Mosaiske Trossamfund (DMT) sier for eksempel at støtte knyttet til saker som ivaretagelse av matregler eller omskjæring av guttebarn oppleves som en sikring av trossamfunnets plass i samfunnet. Et eksempel på en form for relevansgjøring for de små trossamfunnene er da STL under daværende leder Jan Benjamin Rødner gikk ut mot den tidligere omtalte manglende bruken av rasismeparagrafen i saken mot Tvedt (se s. 11). En slik uttalelse ville blitt mindre relevant dersom det bare var DMT som stod bak, sier han.⁵¹

Betydningen medlemskapet har hatt for de større organisasjonene, blant annet Dnk, har blitt behandlet i avsnittene om stat-kirke-forholdet. Den tillit og det prinsipielle språket for likebehandling det der gjøres rede for, er også noe som fremheves som viktig for HEF. En tidligere representant mener at den rolle HEF har hatt gjennom hele STLs historie som viktig premissleverandør i tros- og livssynsfeltet har endret mottakelsen av dem i offentligheten: Fra å bli ansett som «sinna-ateister» blir de nå i større grad ansett som prinsipielle bidragsytere, også på vegne av trossamfunnene. Forholdet mellom Dnk og HEF har også blitt bedre mye takket være STL, mener han, men understreker at han referer til organisasjonens ansatte, snarere enn til HEFs medlemmer generelt.⁵²

På spørsmål om i hvilken grad kanalene fra STL via representantene og ut i de ulike tros- og livssynssamfunnene fungerer, er svarene mindre oppløftende. De aller fleste mener imidlertid at ansvaret her ikke ligger i STL, men i egne trossamfunn eller paraplyorganisasjonene. En sier det slik: «Gjennom rådsmøtene i STL får vi formidlet saker, informasjon om saker eller fortalt om situasjoner i trossamfunnet vi representerer, men veien fra STL og ut igjen; ja der har vi en jobb å gjøre»

Mye tyder på at deltakelse i et forum der representativiteten er uavhengig av størrelse, gjennom 20 år har virket myndiggjørende for minoritetene, særlig fordi lederrollene i STL har gått på omgang og flere ulike representanter for livssynsminoriteter har innehatt rollen. På direkte spørsmål om faren for at et statsstøttet organ som STL kan bli myndighetenes forlengede arm, viser alle svar at STL nyter stor grad av tillit hos sine medlemmer.

⁵⁰ Intervju 9.9.2016. Saken om gravferdsbiler det her refereres til er kort beskrevet på s. 6

⁵¹ Intervju 26. 9. 2016

⁵² Intervju 29.9. 2016

STL i fremtiden

Hva er religionspolitikk i et Norge uten statskirkeordning?

Nå når stat og kirke har fått et løsere forhold og staten med stor sannsynlighet kommer til å spille en mindre og mindre rolle på det tros- og livssynspolitiske feltet, har STL mistet den motparten de bygger mye av sin politikk opp mot: Så hva blir STLs oppgaver i fremtiden? Og vil en sentral aktør i STL, nemlig HEF, miste interessen for STLs etablerte fellesskap hvis færre saker blir relatert til staten? Vil STLs arbeid kun bli rettet mot interne arbeidsoppgaver, som kursing for mer kompetente religiøse ledere, arbeid for å lette tilgang på rituell mat, å bidra med ren kunnskapsformidling og lignende, eller vil STL definere nye religionspolitiske områder med samme potensial for allianser?

Et åpenbart forenende arbeidsområde for STL vil nok bli å videreføre arbeidet rundt prosessene for ny tros- og livssynslov og en stortingsmelding om en helhetlig tros- og livssynspolitikk. Spørsmål om Dnks rettigheter i lys av andre tros- og livssyn blir for eksempel sentralt.

Et mer kontroversielt politisk felt, allerede berørt i avsnittet over, er STLs sannsynlige plass i utviklingen av generelle ordninger rundt statlig finansiering av tros- og livssynssamfunn.⁵³ Våren 2016 kom SV med et konkret forslag til behandling i Stortinget om at støtten til tros- og livssynssamfunn skulle avhenge av en form for evaluering:

«Det er ingen grunn til at vi skal subsidiere intoleranse, sier SV-leder Audun Lysbakken. (...) Et av forslagene det er flertall for på Stortinget er fremmet av SV. Der ber de om at regjeringen må utrede hvordan de kan trekke støtten til flere religions- og trossamfunn.»⁵⁴

Forslaget til SV, som de også har fått bred tverrpolitisk enighet om, er at offentlige midler ikke skal gå til miljøer som undertrykker kvinner eller seksuelle minoriteter. «Det er ikke et spørsmål om religionsfrihet, for vi vil ikke nekte noen å tro på noe», fortsetter Lysbakken.⁵⁵ Det er altså særlig «sosial kontroll» og «kvinneres rettigheter» som preger argumentene i debattene om å trekke støtten. Og her er vi inne på ovennevnte forhold mellom ulike diskrimineringsvern i menneskerettighetene. Stortinget kan her meget lett bevege seg inn i et menneskerettslig vanskelig terreng: Hvordan skal et trossamfunns praksis og verdier evalueres? Er det hva en imam eller rabbiner sier i offentlig debatt? Er det innholdet i en fredagsbønn? Er det å nekte homofile vielse? Hva om en kvinne vil bli rabbiner i en ortodoks menighet? Dersom grunnlag for evaluering av hvilke samfunn som er berettiget støtte, blir et statlig anliggende, – er det rimelig å anta at STL vil bli tilbudt en rolle: Når man etter hvert vil trenge en prinsipiell og ryddig debatt om grenser og målinger for finansiering, trenger staten organisasjoner som har tillit innad i små samfunn og tilsvarende tillit hos myndighetene. Staten vil trenge aktører som har kompetanse om de forpliktelser staten har for å beskytte tros- og religionsfriheten og har tilgang til troverdig informasjon om praksiser som kanskje ikke fortjener dette vernet

⁵³ Registrerte tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke har ifølge norsk lov (Lov om trdomssamfunn og ymist anna) krav på økonomisk støtte som kompensasjon for støtten til kirken. Fordi oppløsningen av statskirkeordningen har beholdt den statlige finansieringen av folkekirken, har det ikke hatt konsekvenser for de mindre trossamfunnene som i dag mottar 500 kr i året i støtte per medlem fra staten og ca. 400 kroner per medlem i kommunal støtte (tallene er fra Leirvik 2016:13).

⁵⁴ I forslaget heter det at «det må ha konsekvenser at trossamfunn og religiøse ledere fremmer holdninger som strider mot grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og prinsipper, samt holdninger som innskrenker og hemmer integrering og utsetter noen for sterk sosial kontroll. Dette gjelder uansett trosretning.» <http://www.dagbladet.no/nyheter/na-er-stortinget-enig-slik-vil-de-trekke-stotten-til-flere-religiose-samfunn/60230297>.

⁵⁵ Ibid

i religiøse miljøer. Det er like fullt nettopp her, som påpekt ovenfor, STL også kan stå i fare for å skli over i integreringspolitikken på vegne av myndighetene.

Det finnes flere tegn på utfordringer for STLs prinsipielle skille mellom tros- og livssyns- og integreringspolitikk. Ansatte i Kulturdepartementet bekrefter at STL vil være en viktig aktør for dem i arbeidet fremover med utarbeiding av en stortingsmelding om tros- og livssyns- og integreringspolitikk. Men flere har pekt på at rommet for STL og religionspolitikken generelt kan bli mindre dersom integreringspolitiske hensikter skal overta. I avsnittet om korrekser i offentligheten er forslaget fra Senterpartiet om å trekke trosstøtten basert på medlemmer som ikke er statsborgere, trukket frem. Dette er antakelig kun ett av flere forslag som vil komme i kjølvannet av oppløsningen av stat-kirke-relasjonen og i en tid da integreringspolitikk ser ut til – nok en gang – å dreie i retning av søkelys på verdiforskjeller.

Et helt annet tema knyttet til STL og fremtiden, er spørsmålet om rekruttering av yngre krefter og nyorientering. «De gamle ringrevne holder stand», slik en av veteranene uttalte det. Hvorvidt et større politisk engasjement knyttet til etikk, det vil si spørsmål om miljøvern, bioteknologi, veldedighet, likestillingskamp eller flyktninger, vil øke rekruttering av yngre aktive deltakere, har blitt diskutert internt. Det er imidlertid uenighet om hvor grensene for både dialog og politisk arbeid bør trekkes. Religionspolitiske saker knyttet til likebehandlingsprinsippet er gjerne forenede på tvers av tros- og livssynstilhørighet, mens spesifikke etiske felter er vanskelige å forenes

om. Der noen mener spørsmål av etisk og bred politisk art vil splitte en stabil organisasjon, mener andre at det er «rart om STL ikke skulle mene noe om Norges ansvar i samtidens flyktningkrise».⁵⁶

Religionskritikk har av stemmer både innenfra og utenfor STL blitt trukket frem som en fremtidig oppgave. Arenaer for en solid og konstruktiv kritikk av holdninger eller praksiser innenfor tro og livssyn er utover mediefeltet så å si fraværende i Norge. På grunn av det polariserende og religionskritiske utgangspunktet i offentlig debatt er det enkleste å unngå de ubehagelige temaene også innenfor de tillitsbaserte foraene. Nansenskolens tidligere rektor Dag Hareide trekker frem ambivalens og bekymring hos unge religiøse over sider ved egen religion, men mangelen på et sted å snakke om det på *uten* at de må ta avstand fra religionen som helhet.⁵⁷

STLs spor i politikk og samfunn – en oppsummering

«Der STL sier at det er enighet, er det kort vei til at det kan bli norsk politikk ut av det.»
(Bård Vegar Solhjell, intervju 14.9.2016)

STL er en viktig arena for samordning av standpunkt fra mange ulike miljøer. STLs høringsuttalelser leses, vurderes og tas på alvor i Kulturdepartementet. Hvert år sitter STL i ulike utvalg eller referansegrupper, eller de arrangerer offentlige debatter. De kontaktes direkte av politikere og byråkratiet.⁵⁸ I hvilken grad høringsrunder, konferanser eller utvalgenes NOU-er faktisk får politisk gjennomslagskraft, er imidlertid

⁵⁶ En av de aktive aktørene forteller hvordan forsøket på å uttrykke seg politisk på felt som går utover det rent norske religionspolitiske, kan ende opp i ingenting. «Når vi går utover det å snakke på vegne av oss selv og samtidig bevarer en konsensus, kan det ende opp temmelig labert, som for eksempel en uttalelse om miljø som endte opp med at STL sier noe sånt som at vi må passe på jorda vår ... Å bli aktør på vegne av store moralske spørsmål – der har vi langt igjen.» Ekstremisme blant unge er et tema i mange sektorer av samfunnet – så også i STL – og utgjør et eksempel på rådets utvidelse av arbeidsområder. Som representant for mange tros- og livssynssamfunn kunne kanskje STL ha mulighet for å bidra ut i de enkelte menighetene.

⁵⁷ Intervju 14.9.2016

⁵⁸ For eksempel: Da Venstre fremmet forslag om en stortingsmelding om en helhetlig tros- og livssyns- og integreringspolitikk med utgangspunkt i Ståleth-utvalgets rapport, tok de på forhånd kontakt med STL som kompetanseinstitusjon.

varierende. Men at et demokrati er avhengig av slike prosesser for legitimitet av makt, er åpenbart. STL er med andre ord en sentral demokratiserende aktør: *De innhenter kunnskap og meninger, diskuterer meningene, formulerer dem og videreformidler dem til staten og i visse tilfeller til offentlig debatt.*

STL har, i samarbeid med sine nettverk, skapt noen felles premisser for å forhandle frem tros- og livssyns-politikk på tvers av majoritet og minoritet. Her følger en punktvis oppsummering av de områdene som har blitt løftet frem og analysert:

Politisk premissleverandør

- STL har en etablert plass som aktør i offentlig politisk forvaltning av tros- og livssynsrelatert politikk. I kraft av å representere mangfold blir høringsuttalelser fra STL tillagt spesiell betydning. STL anerkjennes som en viktig kompetanseinstitusjon for Kulturdepartementet og av en rekke politikere fra ulike partier.
- STL har fremhevet en rekke enkeltsaker som nå danner en vesentlig del av grunnlaget i regjeringens nåværende arbeid med å etablere en helhetlig tros- og livssynspolitikk.
- STL har nasjonalisert – hjemliggjort – politikken knyttet til mangfold i tros- og livssynssamfunn og slik skapt bevissthet omkring det faktum at mangfold ikke bare utgjøres av «de andre», men er en del av det norske samfunnet.
- STL bidrar til å tydeliggjøre et kvalitativt skille mellom tros- og livssynspolitikk og integreringspolitikk.
- STL er en av svært få aktører som løfter frem den kollektive dimensjonen som ligger i de internasjonale menneskerettighetene.

Tilrettelegger for dialog med politiske implikasjoner

- Dialogene i STL er et steg på veien for de mindre tros- og livssynssamfunnene til å ytre seg politisk i storsamfunnet.
- Dialogen innad i STL har skapt et nettverk av religiøse ledere som gir en spesiell forpliktelse. Kravet om den fundamentale anerkjennelsen av andres rett til trosfrihet har konfliktdependende virkning.

- STL er en instans som skaper «overlappende konsensus» mellom tros- og livssynssamfunn og samfunnet – og tros- og livssynssamfunn imellom – som er basert på sekulær argumentasjon.

Politisk gjennomslag

- Likebehandlingsprinsippet – med referanse til de internasjonale menneskerettighetenes minoritetsvern –, slik det er utformet i STL og drevet frem gjennom konkrete saker, har ført til endring av en rekke praksiser innenfor institusjoner som skole, UDI, sykehus og i gravferdsetaten.
- STL har bidratt til oppløsningen av statskirkeordningen. STL var hovedaktør bak prosessene for å få nedsatt et utvalg som skulle behandle spørsmålet politisk. STLs argumenter har også over tid bidratt til kirkens selvforståelse som selvstendig trossamfunn.
- STL har bidratt til dokumentasjon av mangfoldet i offentlige minnearrangementer etter katastrofer og terror og dermed til den nasjonale historien.
- STL er en sentral aktør bak gjennomføringen av den nåværende prosessen med utarbeidelse av en ny helhetlig tros- og livssynspolitikk.

Kort oppsummert: STL er demokratiserende.

Organisasjonen styrker sivilsamfunnet ved å være en arena der store og små, gamle og nye tros- og livssynssamfunn møtes og diskuterer og videreformidler perspektiver og saker til myndighetene

De spor STL har satt, er overordnet sett en form for insistering på at vi ikke bare er et samfunn bestående av mangfold, men at politikken på bestemte områder må ta vare på mangfoldet i form av likebehandling. Når informanter har blitt stilt det generelle spørsmålet om hvilken påvirkning STL har hatt, samsvarer svarene hos informantene som har jobbet på innsiden av STL, i byråkratiet, i mediene og i politikken: STL har bidratt til at likebehandling har blitt et tungtveiende politisk prinsipp. «Likebehandlingen er på et vis blitt et uangripelig argument», slik en informant fra Kulturdepartementet uttrykker det. «Likebehandling har gått fra å være et krav til å bli en selvfølgelighet», sier en annen. På det nasjonale nivået har det altså i både juridisk og moralsk forstand blitt etablert et språk for likebehandling som STL bør gis mye av æren for. Og i en tid da religiøsitet ikke lenger er omsluttet av «ja til et fargerikt felleskap», og i stor grad forbindes med irrasjonalitet og frykt, har STL fortsatt å insistere på nettopp mangfold og likebehandling på tros- og livssynsfeltet.

Referanser⁵⁹

Bangstad, S. (2009): *Sekularismens ansikter*. Oslo: Universitetsforlaget

Habermas, J. (2005): *Religion in the Public Sphere*, the Holberg prize Seminar 2005.

Habermas, J. (2008): *Between Naturalism and Religion*. Cambridge: Polity Press

Kartzow, A.H. (2011/2012): «Samtalepartnere om tro- og livssyn», STLs prosjektrapport 2011/2012, Oslo universitetssykehus og STL

Leirvik, O. (2016): *Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge*, Oslo: Pax

Leirvik, O. (2001): *Religionsdialog på norsk*, Oslo: Pax

KIFO-rapport: «Det handler om verdensfreden». En evaluering av rollen Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, Norges Kristne Råd og Islamsk Råd Norge har i dialogarbeidet, KIFO-rapport 2015: 3

Rawls, J. (1993): *Political Liberalism*, New York: Colombia University Press

---

⁵⁹ Takk til Ingvill Plesner for konsulentlesning. Hennes bok «Religionspolitikk», utgitt av Universitetsforlaget 2016, ble lansert etter at denne teksten var ferdigstilt, men anbefales som en bred innføring i det politiske feltet STL virker innenfor.

HL-SENTERET

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

www.hlsenteret.no

STL

Besøks-/postadresse:

Rådhusgata 1-3

0151 Oslo

23 08 13 39 (tel)

stl@trooglivssyn.no

www.trooglivssyn.no